

14. Громыко В. История дипломатии. – М. : Полит. Лит-ра, 1965. – 814 с.
15. Горохов В. Н. История международных отношений (1918-1939) // Новая и новейшая история. – 2005. – № 6 – С. 210-213.
16. Субботин В. А. Страницы истории // Восток – 2001. – 32 – С. 105-120.

Макаревич А.С.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВАКФ, ЯК МЕТОД ІСЛАМІЗАЦІЇ НОВОЗАВОЙОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В XIV-XVII СТ.

Історія Османської імперії по сьогоднішній день має багато невирішених питань і ще більше міфів, які створювались протягом не одного століття. Причиною цього є могутність держави османів, яка не влаштовувала її ворогів. Одвічне протистояння християнської і мусульманської релігій ще сильніше розпалювало вороже ставлення до ісламської імперії. Така тенденція чітко прослідковується в радянській і російській історичній літературі. Російські вчені в основу своїх студій закладають заздалегідь визначену концепцію, під яку підлаштовують виклад інформації: науковці створюють образ Османської імперії у якості агресора на територію Російської імперії, що призводить до применшення ролі держави османів на світовій арені, як самостійного і впливового суб'єкта історії [1; 2; 3]. З цієї ж позиції розглядається процес ісламізації новозавойованих земель. Радянські вчені розглядали навернення в іслам суто з негативних позицій. На нашу думку, такий категоричний підхід не може висвітлити проблему ісламізації у всій повноті, адже існували різноманітні методи втілення політики навернення в іслам, а також численні привілеї для мусульман.

Одним з таких методів був процес заснування вакфів. Вакф – це заповідане майно, доходи з якого призначались на релігійні або благочинні цілі. Певна особа дарувала своє майно з довічною відмовою від усіх прав на нього. Це могли бути лавки, караван-сараї, хамами, фабрики, земельна власність, будинки або ж окремі речі. Відомий історик-османіст Халіль Іналджик наголошує на тому, що вакф гарантував беззаперечне існування громадських служб та установ [4, с. 152], адже акт вакфіє забезпечував прибутки із заповіданого певною особою майна, спрямовані виключно на благочинність. Жертвувати могла як сама держава в особі вищої адміністрації, так і окремі особи, які звільнялись від податків [5, с. 134]. Евлія Челебі при описі містечка Болу згадує благочинну діяльність Шемсі-паши: «Серед бань відома баня Шемсі-паши. Є 7 караван-сараїв, бедестан, 7 фонтанів. Все це плоди благочинності Шемсі-паши» [6, с. 61].

Благочинні установи такого типу створювались і в новозавойованих містах. Мечеті, базари, караван-сараї, хамами, медресе, бедестани, хане у

виконанні кращих архітекторів наповнювали Османську імперію. Таким чином, держава здійснювала інвестування у свої провінції, підвищуючи їх рівень життя, надавала притулок та їжу охочим, поширювала культуру в маси та надавала умови для додаткового доходу імперії. Ізраїльська дослідниця Емі Сінгер в одній зі своїх статей наводить приклад: у XIV-XV ст. Евренос Бей і його послідовники створили не менше дванадцяти імаретів (будівничий комплекс, який міг включати у себе мечеть, медресе, караван-сарай, кухню, бібліотеку, хане, хамам і т.д.) на півночі Греції, які обслуговували багатьох християн, так само як і мусульманських прихильників Евреноса, що заохочувало людей залишитися на щойно завойованих османами землях [7, с. 9]. Цей факт засвідчує толерантне ставлення османської верхівки до новозавойованого населення, віротерпимість, налагоджену соціально-економічну політику по всій території імперії.

Болгарський дослідник Муртузалієв С. вважає, що поширення на Балканах інституту вакфу безпосередньо пов'язане із зацікавленістю турецької влади у швидкій активізації своїх європейських володінь [8, с. 154]. Вчений наголошує на беззаперечній ролі вакфів у справах колонізації і ісламізації, яка значно зросла у XV-XVI ст. – часі найвищого розквіту Османської імперії. Таку тенденцію Муртузалієв С. пояснює зростанням економічної сили вакфів. Ми можемо припустити, що розбудова комплексів вакфу підвищувала економічну і соціальну ситуацію того чи іншого регіону: з'являлися школи, безкоштовні кухні, хамами та інші установи, доступ до яких був повністю відкритий. Часто з таких комплексів виростали нові райони з гарними дорогами, мостами і караван-сараями. Імперські правителі робили османські міста зручними з побутової і економічної точок зору для нових жителів і купців. Одним з вагомих результатів такої політики можна назвати розвиток торгівлі і господарства. Наприклад, у XVI ст. вакфу Яхья-паши в Софії належало 40 лавок, безистан (ринок), 8 постійних дворів, 4 млина, караван-сарай і 2 житлових будинки, у Нікополі – 127 лавок, 52 постійних двора, житловий будинок, склад і караван-сарай [8, с. 154].

Такі комплекси існували і на території України. Археолог С. Біляєва описує масштабні архітектурні проекти, які втілювали османи на території Північного Причорномор'я [9]. В результаті археологічних досліджень виявлено, що в сучасних Білгород-Дністровському та Очакові було побудовано мечеті, медресе, караван-сараї, торговельні вулиці, житлові квартали «махалле», портові та захисні споруди, житлові будинки для адміністрації міст, солдатські казарми, комори, складські приміщення, хамами і чешме. Здійснювався також і благоустрій міст [9, с. 18]. Розбудову комплексів Біляєва С. пов'язує з розвитком самої Османської імперії, політика якої була спрямована на підвищення обороноздатності об'єктів і надання притаманних османських рис різноманітним містам [9, с. 19].

Наведені вище факти засвідчують зацікавленість османської верхівки у розбудові новозавойованих земель. Навіть критики османської політики вказують на те, що османи приходили у місця, де проживало «населення, відірване від цивілізованих християнських центрів» [10, с. 88]. Натомість вони

отримували безкоштовні соціальні інститути, якими могли вільно користуватися.

Ми можемо засвідчити, що значення вакфів у соціально-економічній і політичній історії Османської імперії беззаперечне і багатогранне. Велику роль вакфи відіграли в процесі навернення у мусульманство. Однак потрібно чітко розуміти, що ісламізація у випадку Османської імперії не означала щось примусове або незаконне, бо разом з релігією люди отримували можливість досягти висот у кар'єрі, докорінно змінити свій соціальний статус, отримати освіту, вільно користуватися послугами різноманітних установ. На нашу думку, український історик Срібняк І. дуже влучно назвав Османську імперію «феноменальним явищем світової цивілізації» [11, с. 89], адже поєднання масштабних володінь з толерантним і справедливим характером управління забезпечували в сумі могутність імперії протягом кількох століть.

Список використаних джерел:

1. Новичев А. История Турции. В 4 Т. / Т. 1 : Эпоха феодализма (XI-XVIII вв.) / Арон Новичев. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. – 314 с.
2. Петросян Ю. Османская империя / Юрий Петросян. – Москва: Наука, 1990. – 187 с.
3. Петросян Ю. Очерки истории Турции / Юрий Петросян. – Москва: Наука, 1983. – 292 с.
4. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600 / Іналджик Галіль. Пер. з англ. О. Галенка. – Київ: Критика, 1998. – 287 с.
5. Мантран Робер. Повседневная жизнь Стамбула в эпоху Сулеймана Великолепного / Мантран Робер. – М.: Молодая гвардия, 2006. – 408 с.
6. Челеби Э. Книга путешествия / Эвлия Челеби. Пер. А. Григорьева. – Москва: Издательство «Наука», 1983. – 381 с.
7. Singer A. Imarets In The Ottoman World / Singer A. // Christine Wood head. – London: Routledge. – 2012. – P. 72-85.
8. Муртузалиев С. К вопросу о тюркско-исламской колонизации в Болгарских землях в XV-XVI вв. / С. Муртузалиев // Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. – Москва : Наука, 1990. – С. 149-158.
9. Біляєва С. Османський будівельний період у Північному Причорномор'ї (деякі аспекти історико-археологічних досліджень) / С. Біляєва // Східний світ. – К., 2003. – № 1. – С. 18-25.
10. Стайнова М. Ислам и исламская религиозная пропаганда в Болгарии / М. Стайнова // Османская империя. Система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы. – Москва : Наука, 1986. – С. 83-102.
11. Срібняк І. Структура та особливості комплектування збройних сил Османської імперії (XIV-XV ст.) / І. Срібняк // Східний світ. – К., 2011. – № 1. – С. 89-98.